

Makale türü / Article type: Araştırma / Research

Using Foucault's Concepts in Higher Education Studies¹

***

Foucault'un Kavramlarını Yükseköğretim Araştırmalarında Kullanmak

Arş. Gör. Bulut Doğan

Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa İİBF, bulutdogan@artvin.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1533-1641

Abstract

Since the second half of the last century, Michel Foucault has been one of the most critical thinkers because his works have reshaped and changed many different academic fields and disciplines. Foucault's work has been accepted as a reference for researchers from various disciplines, and his method and unique use of concepts have been utilized. Moreover, higher education studies have emerged as a different academic field since WWII. Higher education has been evaluated with a policy-based approach. Universities are examined as institutions that perform education, research, and social service functions. This article discusses how the French philosopher Michel Foucault's concepts of dispositif, knowledge, power governmentality discourse, etc. can be used in the field of higher education studies. In this study, first of all, the literature in the field of higher education studies will be reviewed from the past to the present; secondly, Foucault's method and concepts will be emphasized, and a discussion will be carried out on how these concepts can be used in higher education studies.

Keywords: Foucault, Dispositif, Power, Knowledge, Higher Education Studies, University

JEL Classification: I21, I23, I29

Extended Abstract

Interest in studies on higher education in Turkey and the world is increasing day by day. Some of these studies present essential philosophical discussions such as what higher education is, how research and education should be done, what is the social function of institutions and science, how the relations between university power and society should be, and the autonomy of universities. Higher education research, which emerged as a different discipline, emerged as a discipline that has been active since the post-World War II period and especially since the 1960s. Transformations in higher education are not free from economic and social crises. The massification and expansion processes that emerged in higher education in the mentioned period triggered the field's emergence. Universities in the field of higher education research are examined as institutions that perform education, research, and social service functions (Kurtoğlu, 2019: 17-18). Moreover, those who work in this research field consider higher education as public policy, with different breaks in the process, the transformation of power relations between actors, and the emergence of different contingencies, with the emergence of different contingencies, internationalization, higher education management models, financing models, quality assurance, autonomy, They concentrate their studies on issues such as massification, transition to higher education.

It is possible to study from many different perspectives in the field of higher education research. However, the inclusion of the French philosopher Michel Foucault's method and concepts in the field seems to be functional within an interdisciplinary study plan. Michel Foucault, who has greatly influenced the academic and intellectual field from the second half of the last century to the present, attracts more and more attention from researchers from various disciplines and different fields, is accepted as a reference point, and his methods, concepts, use, and studies are utilized. Foucault has studied seemingly disjointed fields such as insanity and the asylum, illness, and hospital,

¹ Bu çalışma Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yönetim Bilimleri Doktora Programı'nda hazırlanan "Yönetimsel Düzenek Kavramı Bağlamında Türkiye'de Üniversitelerin Dönüşümü" başlıklı tezden türetilmiştir.

crime and prison. However, as a thought systems historian, he connected the objects he analyzed with concepts such as discourse, knowledge-power relations, governmentality, and dispositif. Therefore, considering higher education as a dispositif, analyzing knowledge-power relations, revealing discursive and non-discursive practices, and examining the relationships between them, while working on higher education studies is wide enough to create a new field of study for researchers. In the study, it is also suggested that the concept of dispositif be expanded with Bob Jessop's conceptualization of historical social and economic crisis and used as an administrative mechanism within the scope of governmentality studies.

In this study, Foucault's methods and concepts are combined with the academic discipline of higher education studies. In the study, literature research is carried out. Also, as an original Foucauldian concept, the administrative mechanism is proposed by the writer.

Higher education studies, which emerged with the problems of massification and expansion in higher education in the post-second world war period, and the problems of restructuring, gained new momentum with the crises that emerged in the 1960s, especially in US universities, and which, in Searle's words, led to campus wars, With the 1980s, neo-liberalization has been shaped by the employment problems of graduates, and the quality and evaluation studies in higher education in the process that has come to the present. Today, as a result of the increasing interest in higher education research, studies that contribute to the field are carried out in the world and in Turkey. This study aims to make a Foucauldian contribution to the field.

Foucault did not work directly on higher education and university but focused his attention on subjects such as prison, mental hospitals, and sexuality. However, both his historical method and the way he uses concepts such as knowledge-power relations, discourse, governmentality, and dispositif while examining these fields are also helpful in examining higher education studies. Foucault's methods and concepts open up a new field for studies on higher education. Especially in the context of the concept of administrative mechanism, the ruptures that occur in the transformation of higher education can be examined, the knowledge-power relations formed between different actors in this process can be brought to the surface, and the nature of the network formed between discourse, institution, administrative decisions, and resistances can be revealed. In addition, the relations between the students, academicians, administrative staff, and administrators, who are the components of the university, and the actors involved in the policy-making of higher education, such as YÖK, UAK, etc., can be examined separately. These studies can also be handled under different headings such as law, security, and administrative disciplinary mechanisms. It can also be discussed under headings such as massification in higher education, performance criteria, the effects of the Bologna Process, and the effects of political powers on higher education as focal points.

This study was carried out to form a basis for further studies on the subject.

Keywords: Foucault, Dispositif, Power, Knowledge, Higher Education Studies, University

JEL Classification: I21, I23, I29

Özet

Geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısından itibaren Fransız düşünür Michel Foucault gerek yöntemi gerekse kavramları kullanımını bakımından önemli bir yerde durmaktadır. Foucault'un çalışmaları çok çeşitli disiplinlerden araştırmacılar tarafından referans olarak kabul edilmektedir. Yükseköğretim araştırmaları alanı da İkinci Dünya Savaşı sonrası itibariyle politika (policy) temelli bir anlayışla şekillenmiştir. Bu çalışmanın amacı Michel Foucault'un tarihsel yöntemi ile dispositif, bilgi- iktidar ilişkileri, yönetimsellik, söylem vd. kavramlarının yükseköğretim araştırmaları alanında nasıl kullanılabileceğini araştırmaktır. Bu bağlamda yükseköğretimin bir dispositif olarak ele alınabileceği iddia edilmekte, Foucauldyan bir kavram olarak "yönetimsel düzenek" ortaya atılmaktadır. Çalışmada yöntem olarak literatür taraması kullanılmaktadır. Çalışma iki ayrı disiplini bir araya getirmesi ve yeni araştırmalara alan açması sebebiyle önem arz etmektedir. Çalışmada Öncelikle yükseköğretim araştırmaları alanı literatürü geçmişten günümüze incelenmektedir. İkinci olarak Foucault'un yöntemi ve kavramları üzerinde durulmaktadır. Son olarak Foucault'un yöntem ve kavramlarının yükseköğretim çalışmaları kapsamında literatürde nasıl kullanıldığı ve kullanılabileceği üzerinden bir tartışma yürütülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Foucault, Dispositif, İktidar, Bilgi, Yükseköğretim Araştırmaları, Üniversite

JEL Sınıflandırması: I21, I23, I29

GİRİŞ

Türkiye ve Dünya’da yükseköğretim üzerine yapılan çalışmalar her geçen gün artmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı yükseköğretimin ne olduğu, araştırma ve eğitimin nasıl yapılması gerektiği, kurumların ve bilimin toplumsal işlevinin ne olduğu, üniversite iktidar ve toplum ilişkileri nasıl olması gerektiği, üniversitelerin özerkliği gibi temel felsefi tartışmalar sunmaktadır. Farklı bir disiplin olarak ortaya çıkan yükseköğretim araştırmaları ise ikinci dünya savaşı sonrası dönemden itibaren ve özellikle de 1960’lardan günümüze etkinliğini sürdürmektedir. Yükseköğretimdeki dönüşümler iktisadi ve toplumsal krizlerden azade değildir. Bahsedilen zaman aralığında yükseköğretimde ortaya çıkan kitleselleşme ve genişleme süreçleri alanın ortaya çıkmasında tetikleyici olmuştur. Bu bağlamda yükseköğretim araştırmaları alanı üniversiteleri eğitim, araştırma ve toplumsal hizmet işlevlerini yerine getiren kurumlar olarak incelemektedir (Kurtoğlu, 2019: 17-18). Dahası, bu araştırma alanı üzerine çalışanlar, yükseköğretimi bir kamu politikası olarak ele almakta, süreç içerisindeki kırılmalar, aktörler arası iktidar ilişkilerinin dönüşümü ile farklı olumsuzlukların ortaya çıkması; odak noktaları değişmekle birlikte uluslararasılaşma, yükseköğretim yönetim modelleri, finansman modelleri, kalite güvencesi, özerklik, kitleselleşme, yükseköğretime geçiş gibi konular özelinde çalışmaktadırlar.

Yükseköğretim araştırmaları alanında birçok farklı perspektiften çalışma yapılması mümkündür. Bununla beraber Fransız düşünür Michel Foucault’un yöntemi ve kavramları ile alanın genişletilmesi, interdisipliner bir çalışma planı dâhilinde kanımızca işlevsel görünmektedir. Geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısından günümüze değin akademik ve entelektüel alanı fazlasıyla etkileyen Michel Foucault çeşitli disiplinlerden ve farklı alanlardan araştırmacılar tarafından giderek daha fazla ilgi görmekte, referans noktası olarak kabul edilmektedir. Yöntemi, kavramları kullanımı ve çalışmalarından sıklıkla faydalanılmaktadır. Foucault görünüşte birbirinden ayrıksı duran, delilik ve akıl hastanesi, hastalık ve hastane, suç ve hapisane gibi alanlar üzerine çalışmıştır. Bununla beraber bir düşünce sistemleri tarihçisi olarak analizini yaptığı nesnelere söylem, bilgi-iktidar ilişkileri, yönetimsellik, dispozitif gibi kavramlar ile birbirine bağlamıştır. Dolayısı ile yükseköğretim araştırmaları alanı üzerine çalışırken, yükseköğretimi bir dispozitif olarak ele almak, bilgi iktidar ilişkilerini analiz etmek, söylemsel ve söylemsel olmayan pratikleri ortaya çıkartıp bunlar arasındaki ilişkileri incelemek araştırmacılar açısından yeni bir çalışma alanı oluşturabilecek fırsatları sunmaktadır. Bu kapsamda çalışmada dispozitif kavramının, yönetimsellik çalışmaları kapsamında Bob Jessop’un tarihsel toplumsal ve ekonomik kriz kavramsallaştırması ile genişletilerek yönetsel düzenek şeklinde kullanılması önerilmektedir.

Bu makalede, interdisipliner bir çalışma olarak yukarıda sayılan “yükseköğretim çalışmaları alanı ile Foucault’un yöntem ve kavramları birleştirilebilir mi?” sorusunun cevabı aranmakta bu bağlamda konuya ilişkin literatür araştırması yapılmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde Dünya’da ve Türkiye’de yükseköğretim araştırma alanının ortaya çıkış süreçleri, alanda eser veren araştırmacılar ve üzerine eğildikleri konular ele alınmaktadır. İkinci bölümde Fransız düşünür Michel Foucault’un yöntemi ve kavramları temelinde yükseköğretim çalışmalarında kullanılabilirliği üzerinden bir tartışma yürütülmektedir. Üçüncü bölümde ise Foucault’un yükseköğretim ve üniversite üzerine düşünceleri üzerinden bir değerlendirme yapılmakta; Foucault’un yöntem ve kavramları ile yükseköğretime ilişkin yapılan çalışmalardan bir kısmı değerlendirilmekte ve örnekler verilmektedir. Çalışmanın bu iki disiplin üzerine daha sonra yapılacak çalışmalara kaynaklık etmesi hedeflenmektedir.

1. YÜKSEKÖĞRETİM ARAŞTIRMALARI

Yükseköğretime yönelik akademik ilgiyi modern üniversitenin kuruluşuna kadar götürmek mümkündür. Günümüze değin birçok düşünür ve araştırmacı üniversitenin ‘ne’liği başta olmak üzere aşağıda sayılan birçok soruna cevap aramışlardır. Bununla beraber müstakil bir uluslararası ve disiplinlerarası alan olarak yükseköğretim araştırmaları, görece çok yenidir ve ikinci dünya savaşının bitimiyle yükseköğretimin

yeniden inşası sürecinde ortaya çıkan sorunlara bir cevap olarak ortaya çıkmış ve özellikle 1960'lı yıllardan itibaren üniversitenin dönüşümü ve yeniden sorgulanması süreçlerinde etkili olmuştur. Dünyada ve Türkiye'de akademik bir araştırma alanı olarak yükseköğretim üzerine ilgi, günümüzde gittikçe artmaktadır. Birçok disiplinden araştırmacılar, farklı perspektiflerden alan yazınına katkıda bulunmaktadır. Bu başlık altında öncelikle tarihsel süreçte yükseköğretime yönelik çalışmalar incelenecek, daha sonra ise müstakil bir araştırma alanı olarak ortaya çıkan yükseköğretim araştırmalarına odaklanılacak son olarak ise Türkiye'de yükseköğretim araştırmalarının dünü ve bugünü üzerinde durulacaktır.

Tarihsel olarak bakıldığında, modern üniversitenin ortaya çıkmasından günümüze değin birçok önemli düşünür, yükseköğretim ve üniversite ideası üzerine çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalarda ortaya çıkan sorular ve genel temalar ise genellikle şunlardır: “Üniversite nedir? Araştırma ve eğitim nasıl yapılmalıdır? Kurumların ve bilimin toplumsal işlevi nedir? Üniversite iktidar ve toplum ilişkileri nasıl olmalıdır? Üniversite özerk mi olmalıdır?” (Kurtoğlu, 2019: 17). İfade edilen bu sorular yalnızca aşağıda sayılan yazarların yaşadıkları dönemlere ait sorunlar değildir. Bu sorular günümüzde de, farklı olumsuzluklar içerisinde güncelliklerini korumakta, önem arz etmekte ve araştırmalara konu olmaktadır. Örneğin; John Henry Newman Üniversite Fikri (The Idea Of The University, 1875) üniversite yaşamına ilişkin bilginin doğası, yükseköğretimde dini inancın rolü ve üniversite öğrencileri için liberal eğitim temalarını sorgulamıştır (akt. Lanford, 2019). Emile Durkheim üniversiteler ve bilim sosyolojisi üzerine düşünmüştür. Ona göre, küçük toplulukların sonucu olan dini düşüncenin yerini yavaş yavaş gerçek nesnel dünyanın hakiki bilgisini sunan bilim almaktadır. Bilim, fikirleri olumsal olan toplumsal ve kültürel bileşenlerden arındırır. Durkheim'e göre bilimsel bilgi tanımı gereği mutlak ve nesnel olarak doğrudur (akt. Kendall ve Wickham, 2006: 139). Immanuel Kant, eleştiri özgürlüğü, bilgi ve bilim üretiminin iktidar ile ilişkilerini ele alan “Fakültelerin Çatışması” adlı eseri yazmıştır (akt. Gözkan, 2005: 216). Wilhelm von Humboldt, üniversite anlayışında üniversite-devlet ilişkisinden ziyade, bilim araştırma ve öğretim temaları üzerinde durmuştur (Terzioğlu, 2003: 1-10). Louis Althusser, eğitim ve üniversitelerin örgütlenmesini de içerisine alan okul üzerine Marksist bir yaklaşım getirmiştir. Althusser'e göre, üniversiteyi de içerisine alan eğitim ve okul olgusu, kapitalist devletin ideolojik aygıtlarından biridir (akt. Tezcan, 1993: 20). Jacques Derrida, post-yapısalcı bir yerden Fransız ve Amerikan üniversitelerini yapı söküme uğratmaya çalışmış ve üniversiteleri incelerken ilgisini özellikle felsefe üzerine yoğunlaştırmıştır. Derrida'ya göre yapı söküme, bilimin kendisi dâhil tüm alanları sorgulama üzerinden işlemektedir (akt. Timur, 2000: 300-310). Bir diğer önemli isim Fransız düşünür Pierre Bourdieu'dur. Bourdieu eğitim ve akademik alan ile bu alanlardaki eşitsizlikler üzerinde durmuştur. “Homo Academicus” adlı eserinde akademisyenin iç muhasebesini yapmaya girişmiştir. Yükseköğretime sermaye sahiplerinin iktidar mücadelesi verdikleri bir alt-alan olarak betimlemiş ve bu alanda çalışan akademisyenlerin geldikleri yer ve çalıştıkları disiplin bağlamında oluşturduklarını düşündüğü habitusu incelemiştir (Bourdieu, 2021).

İkinci Dünya Savaşı'nın bitişinden sonraki yıllardan itibaren yukarıda yer verilen düşünürlerin ve felsefi tartışmaların dışında farklı bir akademik alan olarak yükseköğretim araştırmalarının ortaya çıktığı görülmektedir. Günümüze gelen süreçte ise bu alana yönelik akademik ilginin gittikçe arttığı ifade edilebilir. Öyle ki, Boston College Uluslararası Yükseköğretim Araştırmaları Merkezi'nin datalarına göre dünya ölçeğinde 277 lisansüstü program ve 218 yükseköğretim araştırma merkezi bu alanda faaliyet göstermektedir³. Bu alanın araştırma sorularının, yukarıda sayılan felsefi tartışmalar temelinde şekillenmediği söylenebilir. Kamu politikası analizi çalışmalarının doğuşu ve gelişimi süreçlerine paralel

³ https://www.bc.edu/content/bc-web/schools/lynch-school/sites/cihe/research-resources/worldwide-higher-education-inventory.html#tab-worldwide_higher_education_research_centers

olarak yükseköğretim, politika (policy) temelli bir anlayışla yükseköğretim sistemi içerisinde değerlendirilmiştir. Dolayısıyla üniversiteler eğitim, araştırma ve toplumsal hizmet işlevlerini yerine getiren kurumlar olarak incelenmişlerdir (Kurtoğlu, 2019: 17-18). Burada önemli olan husus, üniversitelerin ortaya çıkış süreçlerinin betimlenmesinden ziyade, bu kurumların toplumsal ve iktisadi krizler sonrası yeni bir anlayışla incelenmesi konusunda farklı bakış açıları getirmiş olmalarıdır. Bu husus çalışmamız açısından önemlidir. İlerleyen başlıklarda ayrıntılandırılacağı üzere Foucauldyan bir kavram olarak yönetsel düzenek ile de söylemler, kurumlar, idari kararlar ve direnişlerin tamamını içerimleyen bir iktidar analizi yapılmakla birlikte, çeşitli sosyal aktörler, gruplar ve kurumlar arasındaki hassas iktidar ilişkilerine ve diğer taraftan toplumsal ve idari krizlere dikkat çekilmektedir.

Yükseköğretim araştırmaları alanının ortaya çıkışından itibaren üniversiteye yaklaşım konusunda hem liberal hem eleştirel tarafta birçok düşünür eser vermiştir. Clark Kerr (1963)'in multiversite modeli, Liberal düşünür John R. Searle (1971)'in Kampüs Savaşları nitelemesi, Alain Touraine (1972)'nin multiversite modelinin ve ABD üniversite sisteminin Marksist bakış açısıyla eleştirisi, Martin Trow (1973)'un elit, kitlesel ve evrensel yükseköğretim sınıflandırmaları ve Burton Clark (1973)'in yükseköğretim sosyolojisi ve örgüt olarak üniversite üzerine araştırmaları bunlardan belli başlılarıdır (Kurtoğlu, 2019: 19; Timur, 2000).

Kurtoğlu (2009: 19) alanın önemli isimlerinden Ulrich Teichler'e (1996: 434-435) atıfla, yükseköğretim araştırmaları alanında yaşanan değişimleri ve yapılan çalışmaları şu şekilde özetlemektedir:

"1960'ların başında ana tema eğitime yatırım ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki iken; 1960'ların sonuna doğru genişleme, kurumsal çeşitlenme ve fırsat eşitliği ana araştırma konularını oluşturuyordu; 1960'ların sonundaki öğrenci protestoları sonucunda 1970'lerin başında eğitim yöntemleri, rehberlik ve müfredatla öğrenci merkezli yaklaşımlar personel gelişimine yönelik çeşitli merkezler oluşturulmasına yol açtı; 1970'lerin ortasından 1980'lerin başına doğru ise mezunların istihdam sorunları ve artan öğrenci sayıları ile değişken yetenekler, motivasyon ve kariyer planlarına ilişkin kaygılar arttığı gözlemlenmektedir; 1980'lerin ortasında ise değerlendirme ve kalite kontrolü çabaları ile birlikte yükseköğretim yönetimi birçok Avrupa ülkesinde ana konu haline gelmiştir."

1990'ların sonu ve 2000'lerden itibaren ise küreselleşme söylemi alana hâkim olmuştur. Bu söylemin; kitleselleşme, uluslararasılaşma, piyasalaşma, Bologna süreci, hükümet-üniversite-sanayi iş birliği, kalite güvencesi ve akreditasyon vd. konular çerçevesindeki tartışmalarla görünür hale geldiği ifade edilebilir. Küresel bilgi ekonomisine geçiş söylemi ile küresel eğilimlerin ulusal ve uluslararası düzeydeki etkileri, yükseköğretim araştırmalarının uluslararası düzeydeki etkileri, yükseköğretim araştırmalarının disiplinlerarası ve uluslararası bir akademik alan şeklinde genişlemesine ve yaygınlaşmasına katkı sağlamaktadır (Kurtoğlu, 2019: 21).

Türkiye'de Yükseköğretim araştırmaları bağlamında yazın henüz çok yenidir. Bununla beraber Cumhuriyetin ilk dönemlerinden itibaren yükseköğretim meselelerine yönelik ilginin olduğu görülebilmektedir. 1933 üniversite reformu öncesi Albert Malche Raporu (1932) ve 1946 reformu öncesi Ernst Hirsch'in çalışmaları örnek olarak sayılabilir (Hirsch, 1998). 1981 reformu ile kurulan YÖK sonrası dönemde ise YÖK'ün raporları ve YÖK Başkanlarının çeşitli yayınları izlenebilir. Bunlar dışında bazı önemli referans kitaplar da öne çıkmaktadır. Taner Timur'un *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler* (2000), İlhan Tekeli'nin *Türkiye'de Yükseköğretim ve YÖK'ün Tarihi* (2010), Emre Dölen'in beş ciltlik *Türkiye Üniversite Tarihi* (2010), Okçabol'un (2020) *12 Eylül Darbesi'nin Ürünü YÖK'ün Kırkncı Yılında YÖK, YÖK Başkanları ve Üniversiteleri* bunların başında gelmektedir. Ayrıca Küre Yayınları

tarafından Türkçe'ye çevrilen “Yükseköğretim Çalışmaları” dizisi alanda yapılacak çalışmalar için önemli bir kaynak teşkil etmektedir⁴.

Özellikle 2006 yılı sonrası dönemde Türkiye’de yükseköğretim araştırmaları alanının gelişmekte olduğu görülmektedir. Örneğin bir araştırmada yer verildiği haliyle 2006 yılından 2016 yılına kadar geçen sürede yalnızca yükseköğretim yönetimine ilişkin toplam 61 doktora tezi yazıldığı belirtilmektedir (Aydın, Selvitopu ve Kaya, 2018). Akademik çalışmaların yanı sıra ulusal ve uluslararası birçok kaynak öne çıkmaktadır. İstanbul Politikalar Merkezi (2006), YÖK Raporları (2007; 2017, 2018, 2020), Dünya Bankası Raporları (2007), Tüsiad-EUA (2008) ve SETA Raporları (2009) bunlardan bazılarıdır. Bu araştırmalarda ele alınan temel konuların uluslararasılaşma, yükseköğretim yönetim modelleri, finansman modelleri, kalite güvencesi, özerklik, kitleselleşme ve yükseköğretime geçiş olduğu söylenebilir (Yıldırım ve Seggie, 2018).

2. FOUCAULT’UN YÖNTEMİ VE KAVRAMLARI

Yükseköğretimdeki dönüşümlerin Foucault’un yöntem ve kavramları ile analiz edilmesi, çeşitli sosyal aktörler, gruplar ve kurumlar arasındaki hassas iktidar ilişkilerinin analizini mümkün kılmaktadır. Foucault’un tarihsel analiz yöntemi ile yükseköğretimde ‘şimdinin tarihi’ yapılabilir. Bir yönetsel düzenek olarak ise yükseköğretime ilişkin söylemler, kurumlar, idari kararlar ve direnişlerin tamamını içerimleyen bir iktidar analizi gerçekleştirmek mümkündür. Bu bağlamda Foucault’un yöntemi ve kavramları üzerinde durmak elzemdir. Devam eden bölümlerde bu başlıklara odaklanılmıştır.

Foucault’un Yöntemi

Foucault ile ilgili en önemli tartışmalardan birisi kendine has bir yöntemi olup olmadığı, varsa bunların nasıl dönemselleştirileceğidir. Burada tartışmalar genelde Foucault’un arkeoloji, soykütük ve etik üzerine çalışmaları üzerinden yürümektedir. Kimi yazarlar bu kavramlarının belli dönemselleştirmeler için kullanılmayacağını, verili bir alanı açıklayan kutup noktaları olamayacağını ve onlar aracılığı ile bir şeyler inşa edildiği aletlerden fazlası olmadığını iddia etmektedirler (Özmkas, 2016: 79). Diğer taraftan yukarıda sayılan arkeoloji, soykütük ve etik kavramlarının aslında Foucault’un farklı dönemlerde kullandığı yöntemler olduğunu savunan görüşler de bulunmaktadır. En başta belirtmek gerekir ki; Stanford Felsefe Ansiklopedisinin Michel Foucault maddesinde, arkeoloji ve soykütüğü iki ayrı yöntem olarak değerlendirilmektedir (Zalta vd., 2005). Bir diğer görüşe göre Foucault, *Deliliğin Tarihi* (1961-2015b), *Kliniğin Doğuşu* (1963-2006a), *Kelimeler ve Şeyler* (1963-2001) ve *Bilginin Arkeolojisi* (1969-2011) eserlerinde “arkeoloji” yi kullanmıştır (Urhan, 1999: 19). *Hapishanenin Doğuşu* (1975-2013) ve *Cinselliğin Tarihi* (1976/1984/1984- 2018) ’nin ilk cildi olan *Bilme İstenci* (1976- 2018)’nde “soykütük, soybilim ya da jeneoloji” yi kullanmıştır. Nihayetinde *Cinselliğin Tarihi* eserinin devam eden ciltleri olan *Hazların Kullanımı* (1984-2018) ve *Kendilik Kaygısı* (1984-2018) kitaplarında ise yöntem olarak “etik” kullanmıştır (Balci, 2009: 8). Buna göre Foucault’un yöntemi özetle, söylemsel oluşumların nasıl meydana geldiklerini ve bu söylemlerin nasıl değiştiğini ortaya çıkartmaya yarayan “arkeoloji”; söylemsel pratiklerin, söylemsel olmayan pratikler ile birlikte iktidar ilişkileri içerisinde nasıl işlediğini köken tartışması ile analize dâhil eden soykütük ve kendilik ilişkisi bağlamında özgürlük kaygısından yola çıkarak iktidar biçimlerinin ortaya çıkış süreçlerini araştıran “etik” olarak değerlendirilmektedir. (Sarup, 1995: 108; Urhan, 2013: 19). Benzer bir ayırım yapan Edward Said de (1999: 188-189) Foucault’un üç döneminden bahsetmektedir. İlk dönemi, ilk büyük çalışmaları olarak nitelediği *Deliliğin Tarihi* ve *Kelimeler ve Şeyler* olarak belirtmektedir. Bu dönemde Foucault’un “belgeleri kazıp çıkararak, arşivleri yağmalayan, dini metinleri yeniden okuyan ve sır olmaktan çıkarak merhametsiz bir alim olma

⁴ <https://www.kureyayinlari.com/Kitaplar?Series=53>

görüntüsü” verdiğini söylemektedir. İkinci dönemini Bilginin Arkeolojisi ile başlatmakta ve bu süreçte Foucault’un bilgi meselesinden uzaklaştığını düşünmektedir. Son dönemi olarak nitelediği *Hapishanenin Doğuşu ve Cinselliğin Tarihi*’nde ise bilgiye açık bir tavır aldığı ve “*buna kötümser biçimde gücü ve aynı zamanda gücün getirdiklerine karşı aralıksız fakat düzenli olarak bozguna uğrayan direnişi*” eklemektedir. Barrett’de (2004: 186–187) tıpkı Said’in belirttiği gibi, Foucault’un *Bilginin Arkeolojisi* sonrasında yöntemsel kopma yaşadığını düşünmektedir. Barret, Dreyfus ve Rabinow (1983: 79-100)’dan atıfla, Foucault’un özellikle *Hapishanenin Doğuşu ve Cinselliğin Tarihi* eserlerinde bir “kopma” olduğunu ve “teori karşısında pratiği kollamaya” giriştiğini, “söylemi örgütlenmiş ve örgütleyen pratikler çerçevesinde anladığını” söylemiş, bunun sonucu olarak ise arkeolojiden soykütüğe doğru geçtiğini işaret etmiştir. Diğer taraftan bu kavramların birbirinden ayrı ya da birbiri yerine kullanılan yöntemler olarak görmek yerine aynı araştırmanın birbirini tamamlayan biçimleri şeklinde görme eğilimi de vardır (Revel, 2005: 8; Keskin,1999: 16). Buna göre arkeoloji ile soykütük arasında örtüşme olduğu, arkeoloji ile çözümlenemeyen bazı sorunların yeni kavramlar ve analizler aracılığı ile genişletilmesiyle oluşturulan soykütük ile çözümlendiği; dolayısıyla Foucault’un sorunsallaştırmalarının tarihsel analizi olarak tanımladığı bir bütünün parçaları olduğu söylenmektedir (Keskin, 1999: 23). Kanımızca bu son değerlendirme daha doğrudur. Netice itibarıyla Foucault’un yönteminin tarihsel olduğu aşikârdır. İzleği incelendiğinde çalışmaları farklı alanlarda odaklansa da temelde bir bütünlük arz etmekte ve kendisi aksini iddia ediyor olsa bile tutarlılık göstermektedir. Bu bağlamda Foucault’un yöntemi ekseninde tarihi nasıl ele aldığı üzerinde durmak elzemdir. Devam eden başlık bu konu üzerinedir.

2.1. Tarih

Foucault’un hem kendi çalışmaları hem de Foucault üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde yönteminin temelde tarihsel olduğu görülmektedir. Bununla beraber Foucault’un tarih anlayışı geleneksel tarih anlayışından ayrılmaktadır. Foucault için tarih düz bir çizgi değildir. Dolayısı ile tarihte belli kırılma noktalarının olduğunu, tek bir çıkış noktası ve ulaşacağı nihai bir sonuç noktasının olmadığını iddia etmektedir. Foucault “şimdinin tarihi”ni yapmaktadır. Şimdiye tıpkı geçmişte bir olayı inceler gibi dışardan bakmaktadır. Ayrıca Foucault’un tarih anlayışında şimdiden başlayıp geriye doğru gidilmektedir. Ancak bu geriye gidişte amaç, şimdinin geçmişten nasıl kaynaklandığını bulmak değil; tarihi şimdiyi teşhis etmenin bir aracı olarak kullanmak içindir. Yukarıda bahsedilen tarihteki kırılma noktaları üzerinde ise farklı güçler ve iktidar odakları vardır ve bu güçler belli noktalarda kesişip, mücadele içerisine girmektedirler. Fakat bu mücadelenin diyalektik bir mücadele olduğu anlamına gelmemektedir. Bahsedilen mücadeleler iktidara içkin bir şekilde gerçekleşmektedirler. Ayrıca Foucault’un tarihi yorumsamacı bir tarih değildir. Dolayısı ile tarihsel bir analizde, Marksist bir incelemede olduğu gibi derinlikli bir ‘aslında ne oldu’ sorusunun cevabı aranmamaktadır. Daha çok araştırılan meseleye ilişkin olarak farklı sorular sorulmaktadır. Burada en çok öne çıkan “nasıl” sorusu olmaktadır. Nasıl sorusunu sorarken ise “kendisini nasıl dışa vurur” şeklinde değil de “(iktidarlar) nasıl işlemektedirler ve “bireyler, başka bireyler üstünde iktidar mekanizmalarını kullandıklarında ne olur” şeklinde sormaktadır. Bunu yaparken metinlerden yararlanmakta ancak klasik historisizmde olduğu gibi metinleri doğrudan nesnel belgeler gibi kabul etmemektedir, bunun yerine metni bir arkeolog edasıyla ele almakta ve arşivde bir kazıya girişmektedir (Foucault, 2014: 285; 2016: 69; Gutting, 2020: 152-154; Kendall ve Wickham, 2016:21-22; Keskin, 2016: 22; Munslow, 2021: 215; Revel 2012:117-118). Yönetimsellik ve Biyo-iktidar:

Çeşitli sosyal aktörler, gruplar ve kurumlar arasındaki ince iktidar ilişkilerinin analizini mümkün kılan teorik bir perspektif olarak yönetimsellik kavramı, yükseköğretim araştırmalarında uygulanabilir durmaktadır. Yönetimsellik iktidar ilişkilerinin analizinde önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Yönetimsellik perspektifinin özelliği, epistemoloji ve bilginin gelişimi ile yakından bağlantılı olarak,

özellikle beşerî bilimler alanında, insan ve insan kavramları ve onların kendi içinde gelişen dünyadaki yeri ile bağlantılı olarak iktidarın dönüşümü ve siyasi değişimlerdir (Ostrowicka vd., 2020). Jessop'a (2011) göre Foucault'un yaklaşımı devlet, sivil toplum veya devlet-ekonomi ilişkilerine ilişkin makro araştırmalara ve ayrıca mikro düzeyde analizlere, diğer bir ifadeyle bireysel organizasyonların veya kurumların kişilerarası etkileşimlerine başarıyla uygulanabilir. Dolayısı ile aşağıda tanımlandığı hali ile yönetimselliğin ve devamında biyo-iktidarın yükseköğretim araştırmalarında çatı kavramlardan biri olabileceğini iddia etmek mümkündür.

Yönetimsellik ve Biyo-İktidar

Yönetimsellik kavramı, Foucault'un *Cinselliğin Tarihi*'ni yazdığı dönemlere yakın olarak, son dönem çalışmalarında ortaya çıkan kavramlardan biridir. College de France'da 1978 ve 1979 yıllarında verdiği, Türkçeye *Güvenlik, Toprak, Nüfus* (2016) ve *Biyopolitikanın Doğuşu* (2015) olarak çevrilen derslerinde kavramın tarihini yapmaya girişmiştir. En başta yönetim sorununa eğilmiş, modern devletin ve özneliğin uzun vadede birlikte evrimleştiğini ve yönetimin esasen devlet veya hükümetler tarafından yönetilmenin yanı sıra; aynı zamanda kişinin kendi kendini denetlemesi, ailenin ve evin idaresi ile ruhun yönlendirilmesi gibi sorunları da kapsadığını belirtmiştir (Lemke, 2015: 19-20). Burada yükseköğretimin önemli aktörleri olan akademisyenler ve öğrencileri önceleyen çalışmaların yapılması mümkün görünmektedir.

Dersleri boyunca yönetimselliğin, arkaik Hristiyan pastoral modelinden doğduğu, doğum sürecinde diplomatik ve askeri bir teknikten nasıl destek aldığı, son boyutlarına ancak, oluşumları itibarıyla tam da yönetim sanatlarına çağdaş olan ve kelimenin eski, 17 ve 18. Yüzyıldaki anlamıyla "*polis*" olarak adlandırılan bir dizi özgül araç sayesinde ulaştığını göstermiştir.

Nihayet Foucault (2016: 97-98) yönetimsellik sözcüğü ile üç şeyi kastettiğini belirtmektedir:

- Temel hedefi nüfus, baskın bilgi biçimi ekonomi politik, temel teknik aracı da güvenlik düzenekleri (dispositif) olan bir bütünü, bu son derece belirli fakat karmaşık iktidar biçiminin uygulanmasını sağlayan kurumlardan, usullerden, çözümlene ve düşüncelerden, hesap ve taktiklerden oluşan bütün;
- Batı'nın tamamında, "yönetim" olarak adlandırılabilen iktidar tipini hükümler ve disiplin üzerinde egemen kılmayı çok uzun süredir sürdüren eğilimi, kuvvet çizgisini kastetmektedir. Bu iktidar tipi beraberinde bir yandan yönetime özgü bir dizi aygıtın gelişimini, diğer yandan ise bir dizi bilmeyi getirmiştir.
- Ortaçağdaki adalet devletinin 15. ve 16. yüzyıllarda idari bir devlete dönüştüğü, yavaş yavaş "yönetimselleştiği" süreci daha doğrusu bu sürecin sonunu anlatmaktadır.

Biyo-iktidar kavramı ile ise; benzer şekilde Batı toplumlarında, 17. yüzyılın sonu itibarıyla hukuksal-söylemsel modelin göremediği yeni ve farklı bir iktidar modelinin ortaya çıktığını; bu yeni iktidar biçiminin hukuksal söylemsel iktidarın negatif iktidar algısının aksine pozitif olduğunu belirtmiştir (Keskin, 2016:16).

Biyo-iktidar insan yaşamına iki türlü müdahil olmaktadır. İlki insan bedenine bir tür makine gibi yaklaşan disipline edici bir iktidardır. İkincisi ise insanın bedenine doğal bir tür olarak yaklaşmaktadır ve nüfusun düzenlenmesini ihtiva eden türde bir denetim getirmektedir. Bu anlamda "nüfusun biyopolitiği" olarak adlandırılmaktadır. Biyo-iktidar kapitalizmin gelişmesi ve bu bağlamda kapitalist üretim biçiminin bedeni kullanımı bakımından önem arz etmektedir. Emek gücünün önemli olması dolayısı ile insan bedeninden üretim gücü şeklinde faydalanılması ve eşanlı olarak uysal ve itaatkâr hale getirilmesi gerekmektedir. Bunu yaparken sınırlayıcı ve negatif bir tutum almamakta ve insan bedenine yönelik şiddet ile cezalandırma eylemlerini dışlamaktadır. Biyo-iktidarın gelişmesiyle hukuksal sistemin yerini giderek

norm düzeni almıştır. Yasa, sınırlandırıcı ve en uç noktada ölümcüldür. Hâlbuki biyo-iktidar düzenleyici ve denetleyici düzeneklere ihtiyaç duymaktadır. Ancak yasa ortadan kalkmamakta ve norm gibi işlemektedir. Yaşam üzerine odaklanan biyo-iktidar bireyleri önceden belirlenmiş bir takım normlara uymaya mecbur eden ve bu yolla insanları normalleştiren bir toplum oluşturmaktadır. Bedensel şiddetin cezalandırma pratiklerinin dışına çıkartılmasıyla birlikte insan bedeninin iktidar tarafından çevrenmesinde toplumun bütününe sirayet eden yeni ve ince teknikler oluşturulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu olarak da Foucault'un dispoitif – bizim genişleterek yönetsel düzenek dediğimiz somut düzenlemeler biçimini almıştır (Keskin, 2016: 18). İlerleyen başlıklarda yönetsel düzenek ayrıntılandırılacaktır. Burada söylemek gerekir ki yönetsel düzenek; söylemsel ve söylemsel olmayan pratiklerin bir toplamıdır. Bu bağlamda öncelikle söylem başlığının ayrıntılandırılması isabetli olacaktır.

Söylem

Foucault, söylem kavramını *Bilginin Arkeolojisi*'nde öncelikle "kimi zaman bütün ifadelerin genel alanı, kimi zaman tek tek ele alınabilir bir ifadeler grubu olarak ve kimi zaman da –bir dizi ifadeyi açıklayan– düzenlenmiş bir pratik alanı olarak" gördüğünü söylemektedir (Foucault, 2011). Daha sonraki çalışmalarında ise kavramın anlamını bir miktar genişletmiş yalnızca dilsel alandaki her şeyi değil; "polemik ve stratejik" olguları da kavramın alanına dahil ederek söylemi "belli bir düzeyde, dilbilimsel olguların ve bir başka düzeyde polemik ve stratejik olguların bu düzenli toplamı" olarak tanımlamıştır (Foucault 2005a: 165). Dolayısıyla öncelikle vurgu "dil içi"ne yapılmış iken daha sonra "dil dışı" faktörleri de eklemiştir. Söylem kavramı, Foucault'un analizinde çok merkezi bir yerde durmaktadır çünkü söylemsel pratikler, ilişkilerin sadece bir arada bulunmalarını değil aynı zamanda ortaya çıkmalarını da sağlamaktadır. Buna göre, söylemsel pratikler "kurucu" bir role sahiptir denilebilmektedir (Özmkas, 2016: 81).

Söylem, Revel'in *Foucault Sözlüğü*'nde ise;

"Farklı alanlara ait olabilen, fakat her şeye rağmen ortak çalışma kurallarına uyan bir ifadeler birliğini gösterir. Bu kurallar dilbilimsel ya da biçimsel değildir, ama tarihsel olarak belirlenmiş belirli bir sayıdaki bölmeyi yansıtır. Özel bir döneme özgü olan "söylemin düzeni" hem ilkesel ve düzenli bir işleve sahiptir, hem de bilgi, strateji, pratik oluşumları arasında hakikatin örgütlenme mekanizmalarını yaratmaktadır" (Revel, 2012: 114) şeklinde tanımlanmaktadır.

Bu noktada Foucault'un en temel çözümleme biriminin söylem olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda bazı ifadelerin doğru veya yanlış olup olmadıklarının tespit edilmesine yönelik kuralların neler olduğu üzerine eğilmiştir. Bu kuralların belirginleştiği noktada bir söylemsel oluşumdan bahsetmek mümkündür. Dolayısıyla söylem, doğru veya yanlış olması gereken ifadeler üretilmesine olanak sağlayan bir olasılıklar sistemi olarak değerlendirilebilir (Urhan, 2013: 31). Yükseköğretim araştırmalarında da örneğin Türkiye özelinde son dönemde oldukça gündemde olan "Yeni YÖK" söylemini oluşturan hakikat kurallarını gözlemek mümkün olabilir.

Hekman (1999: 226-227) Foucault'un, toplumsal teoriye katkı yaptığı en önemli alanın, söylemin öznel ve nesnelere meydana getirdiği tezi olduğunu ifade etmektedir. Ek olarak söylem hem teorik bir oluşum hem de düzenlenmiş toplumsal pratiklerdir. Bilginin yanı sıra iktidarı da yaratan söylem, yükseköğretim üzerinde bilgi ve iktidar ilişkilerinin görünür kılınmasında kilit bir rol oynamaktadır.

Kendal ve Wickham (2016: 101-110), Foucauldyan söylem mefhumunun nasıl kullanılacağı üzerine Henriques vd. (1984: 105-106)'ne atıfla aşağıdaki adımlar üzerinde durmaktadırlar. Bu adımların tamamı yükseköğretim araştırmaları alanına uygulanabilir niteliktedir.

- Söylem düzenli ve sistematiktir. Dolayısı ile söylemin yapısı düzenli ve sistematik ifadeler kümesi olarak anlaşılmalıdır. Söylem yalnızca dile ilişkin değildir. Faal biçimde yaşamın bileşenlerini de üretmektedir. İfadeler kümesi hem “kelimeleri” hem de “şeyleri” içermektedir.
- İfadelerin üretim kurallarının belirlenmesi gerekir. Foucault’un çalışmaları incelendiğinde bazı ifadelerin belli kırılma anlarından sonra ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin daha önceki dönemlerde cinsellikten bahsediliyor olsa da Foucault’un kullandığı anlamda 19. yüzyılda ortaya çıktığı söylenebilir. Bu ise söylemi oluşturan ifadeleri üretmiş olan kuralların incelenmesi gereğini doğurmaktadır. Bu kuralların incelenmesi, kamusal boyutu da açığa çıkarmayı sağlayacaktır. İfadelerin üretim kurallarının merkezinde ise özneler yer almaz.
- Söylenebilir olanı sınırlayan kuralların belirlenmesi gerekir. Bir söylemi oluşturan ifadeleri üreten kurallara odaklanıldığında, aynı zamanda söyleme dair neyin söylenebileceğini sınırlayan kurallara da dikkat çekilmiş olacaktır. Örneğin cinsellik düzeneğinde bilimsel söylemin (scientia sexualis), tensel söylem (ars erotica) altında söylenebilen ifadeleri yasaklıyor olması örnek verilebilir.
- Yeni ifadelerin üretilebileceği alanları yaratan kuralların belirlenmesi gerekmektedir. Bir söylemi oluşturan ifadeleri üreten kurallara odaklanıldığında, aynı zamanda yeni ifadelerin oluşturulma kuralları da incelenebilir. Örneğin akıl hastası ve suçlu gibi yeni kişi biçimlerinin ortaya çıkış süreçleri bu bağlamda değerlendirilebilir.
- Bir pratiğin aynı anda hem maddiliğini hem de söylemselliğini temin eden kuralların belirlenmesi gerekmektedir. Örneğin Foucault hapishane pratiğine ilişkin penoloji gibi söylemlerin yanında hapishane binası ve hapishane yaşamının maddiliğini de analize dâhil eder.

Yukarıda açıklanan söylemin analizi bağlamında bilgi ve iktidar öne çıkan başlıklardır. En başta bilginin söylemsel olduğu iddia edilebilir. Bunun sebebi, verili önermelerden hangilerinin kabul edilip edilmeyeceğinin sınırlarının çizilmesinin gerekliliğidir. En temelde, dilde anlamsallığın oluşumu söylemsellik sayesinde olmaktadır. Dil pratiklerini içerimleyen iktidar, anlamın oluşma süreçlerinin yanı sıra daha önce oluşmuş olan söylemlerin toplumsal alandaki pratiklere de uygulanmasında kaçınılmaz bir yerdedir (Deveci, 1999: 30). Dolayısı ile aşağıdaki başlıkta bilgi ve ona göbekten bağlı olan iktidar ilişkileri üzerinde durulmaktadır.

Bilgi- İktidar İlişkileri:

Çalışmamız bağlamında Foucault’un en önemli kavramlarından ikisi bilgi ve iktidardır. Bilgi ve iktidar Foucault’un düşün dünyasında ve çalışmalarında birbiriyle en ilişkili ve ayrılmaz kavramlar olarak öne çıkmaktadırlar. Çünkü bilgi talebi aynı zamanda iktidar talebidir ve bu ikisi birbirinden ayrılmaz görünmektedir (Phill, 2021: 100). Bu yüzden Foucault’un, iktidar ile ilişkileri bağlamında bilgiye özel bir önem gösterdiği söylenebilir. Dahası başta *Bilginin Arkeolojisi* olmak üzere yapmaya çalıştığı şeyin, bilgi-iktidar ve hakikat-iktidar ikiliklerinin ara yüzeyini ortaya çıkartmak olduğunu ve bunu sorunsallaştırdığını belirtmiştir (Foucault, 2015: 173). Bu bağlamda öncelikle Foucault’n iktidara nasıl baktığı incelenmeli ve ardından bilgi ile olan ilişkisi irdelenmelidir. Böylece yükseköğretim çalışmalarında da bilgi iktidar ilişkilerinin nasıl yüzey alanına çıkartılabileceği görülmüş olacaktır.

İktidar kavramı, Foucault’un çalışmalarında çok merkezi bir yerde durmaktadır. Öyle ki adının ardından genellikle bu kavram ile anılmaktadır. Bununla beraber, iktidar anlayışı da diğer yaklaşımlardan ayrılmaktadır. İktidar, geleneksel olarak devletin/hükümetin bulunduğu bir odak; merkezi, ideolojik ve olumsuz bir değer olarak algılanmaktadır. Öyle ki Foucault bunu büyük İ ile yazılan İktidar olarak değerlendirmektedir (Foucault, 2018:69). Foucault, iktidarın merkezinin devlet olmadığını, iktidarın

şekilsiz olduğunu ve mikro-iktidar biçimlerinin var olduğunu gösteren ilk filozoflardan biridir (Akay,2016: 28-29).

Foucault iktidardan bahsedildiğinde ne anlaşılması gerektiğini “*uygulandıkları alana içkin olan ve kendi örgütlenmelerini kuran güç ilişkileri çokluğunu anlamak*” şeklinde ifade etmektedir (Foucault, 2018: 69). Dolayısı ile Foucault’a göre iktidar, kesinlikle tutarlı, birlikli ve durağan bir kendilik şeklinde görülmez ve bu nedenle bir töz değildir. Fethedilecek veya devredilecek bir toprak parçası değildir. Sahip olunacak veya takas edilecek bir mal da değildir. İktidarın belli bireylerin grupların veya sınıfların hakkı ya da özel mülkü de değildir. Foucault’un doğrudan ve yeknesak bir iktidarı incelediğini söylemek de güçtür. Bunun yerine; geleneksel İktidar anlayışının dışı da dâhil olmak üzere birçok etkiyi analize dâhil eden “iktidar ilişkileri”ni, diğer bir ifade ile mücadeleler ve karşı karşıya gelmeler vasıtası ile birçok çakışan ve çelişen stratejileri ele almaktadır (Lemke, 2015: 13-16; Revel, 2012: 81,82; Urhan, 2013: 235; Akay, 2016: 10). Deveci ’ye göre Foucault’un iktidar çözümlemesindeki fark, tarihsel bir olgu şeklinde iktidarı analiz etmiş olmasıdır. İktidarı önceden verili olan ilişkiler arasında kısıtlı bir süre içerisinde kimin kim üzerinde nasıl bir etkide bulunmasından daha çok, bu ilişkilerin ne şekilde kurulmuş oldukları üzerinde yoğunlaştırmıştır (Deveci,1999: 29).

Foucault’un bilgiyi iktidar ile nasıl ilişki içerisine soktuğunu ve aradaki ilişkiyi nasıl çözümlediğini anlayabilmek için bilgiye nasıl baktığını gözlemlemek ve bilgiye verdiği önemi incelemek gereklidir. Said’e göre Foucault, “*bilginin kaynaklarını, formasyonunu, düzenini, değişim ve sabitlik biçimlerini, muazzam maddi varlığına daima karşılık vermesini bir ağ gibi karmaşıklığını, epistemolojik durumunu en ince detayına kadar*” incelemiştir (Said, 1999: 188).

Bilginin kullanımını bağlamında Foucault’un, Fransızca kökenli iki kelime arasında bir ayrıma gittiği görülmektedir. Bunlar “*connaissance*” ve “*savoir*” dir . Connaissance, Foucault’a göre bilim sahasında kullanılan bir bilgi türüdür. Bu bilgi türü araştırmada bulunan özne hiç değişmediği halde bilinebilir nesnelere artmasına ve giderek daha anlaşılır hale gelmesine yol açan bir süreçtir. Savoir, daha çok bilimsel olmasa da derinlemesine incelemeye imkân veren ve Foucault’un arkeolojik kazıya girerken yaptığı çözümlemelerde kullandığı bilgi türüdür. Öznenin bilmek için gösterdiği çaba vasıtasıyla değişimine yol açan bir süreçtir (Foucault, 2004: 87; Urhan, 2013: 249). Foucault’un üzerinde durduğu bilgi türü savoir yani derinlemesine bilgidir. Derinlemesine bilgi, Foucault için bilimden daha fazlasını ifade eden ve kendisinin de bilimdeki yüzeysel anlamları bulduğu genel çerçeveyi ifade eden bir bilgi türüdür. Söyleme dayalı olarak görülen ve dönemin epistemesine uygun olan bir bilgidir ve connaissance yani yüzeysel bilgidен daha geniş bir alana sirayet eder. Bununla beraber, sayılan iki bilgi türü birbirinden tamamen kopuk değildir ve bazı ilişkiler ve bağlantılar bulunması da mümkündür (Daştan, 2018: 44-45).

Foucault’un iktidarın geleneksel kullanımını eleştirdiği gibi bilginin de geleneksel kullanımını eleştirdiği görülmektedir. Buna göre, Aydınlanma felsefesi bilgiyi nesnel ve iktidar ilişkilerinden azade bir yerde tanımlamıştır. Tarih üzerine tartışırken hatırlanabileceği üzere Ranke ve Klasik historizmdeki belgeler üzerinden saf bilgi eşleştirmesi ve Hegel’in “*tarihsel gerçekliklerin kökenine dair felsefi bir açıklama sağlayan bir ideal anlamlar diyalektiği açısından teleojik bir açıklama sağlama çabaları*” (Gutting, 2020:152) bahsedilen aydınlanma düşüncesinin iyi birer örneği olarak değerlendirilebilir. Foucault geleneksel tarih anlayışı içerisinde, iktidar mekanizmalarından daha çok iktidara sahip olanlar incelendiğinden; bilgi ve iktidar ilişkilerine gereği kadar önem verilmediği ve incelenmediğini düşünmektedir. Foucault’a göre bilgi iktidara ve iktidar da bilgiye sürekli eklenmektedir. Dahası iktidar mekanizmalarının durmadan bilgiyi yarattığı ve ortaya çıkan bilginin de sürekli olarak iktidar etkilerine neden olduğunu ve kendisinin de bunu ortaya çıkarmaya çalıştığını söylemektedir (Foucault, 2015: 35). Ayrıca bilgiyi iktidarla ayakta duran söylemlere gereksinimi ve dahası bilginin kullanımın stratejik olması sebebiyle bir iktidar fenomeni şeklinde değerlendirmektedir.

Kanımızca Foucault'un tarihsel yöntemi, yönetimsellik çalışmaları, söylem analizi, bilgi- İktidar ilişkileri ve burada sayılmayan diğer kavramlarını özellikle yükseköğretim çalışmalarını önceleyerek bir araya getirildiğinde dispoitif kavramını işaret etmektedir. Foucault'un son dönem çalışmalarında olgunlaştırmaya çalıştığı, ömrü vefa etse belki de üzerine birçok ekleme yapacağı dispoitif kavramı bir sonraki başlıkta açıklanmaya çalışılmıştır.

Dispoitif ve Yönetmel Düzenek

Dispoitif, Foucault'un söylemler, kurumlar, idari kararlar ve direnişlerin tamamını içerimleyen bir iktidar analizidir. Foucault, "Entelektüelin Siyasal İşlevi" (2000a: 118-155) kitabında yer verilen bir söyleşide dispoitifle açığa çıkarmak istediğı şeyin, en temelde "söylemler, kurumlar, mimari biçimler, düzenleyici kararlar, yasalar, idari önermeler, bilimsel sözceler, felsefi, ahlaki ve hayırseverce önermeler" gibi unsurlardan oluşan, söylemsel ve söylemsel olmayan her şeyi içerimleyen heterojen bir bütün olarak değerlendirmektedir. Bunun yanı sıra dispoitifin kendisinin ise bahsedilen unsurların bir araya getirilerek aralarında oluşturulabilecek bir ağ veya ilişkiler şebekesi olarak değerlendirmektedir. Diğer taraftan dispoitif ile saptamaya gayret gösterdiği şeyin bahsedilen unsurlar arasında oluşacak bağın niteliğı olduğunu belirtmektedir. Bu sayede belli bir söylemin belli bir anda bir kurumun programı olarak görünebileceğini ifade etmektedir. Diğer taraftan başka bir anda ise daha önce sessiz kalan bir pratiğin meşrulaştırılmasının ya da saklanmasının bir aracı olarak kullanılabilirliğini belirtmektedir. Bu bağlamda dispoitiflerin geniş bir sahada konum değıştirmeler ve fonksiyon değıştirmeler arasındaki bir tür oyun olduğunu söylemektedir. Son olarak Foucault, dispoitifleri, belli bir süreçte acil bir duruma verilebilecek bir tür formasyon olarak değerlendirmekte ve baskın bir stratejik işlevi olduğunu kabul eder. Çalışmamıza örnek olarak bu yükseköğretimin kitleselleşmesi, piyasalaştırılması ya da akademisyenler açısından ölçümün ya da performans kriterlerinin öne sürülmesi veya belli çalışma alanlarına yönlendirilmesi olarak ortaya çıkabilir.

Agamben (2012: 15-16), Foucault'un yukarıda belirttiğı dispoitif kavramını aşağıda yer verilen üç madde ile özetlemektedir:

- Dilsel ya da dil dışı olsun, edimsiz olarak neredeyse her tarzda (söylem, kurum, yapı, yasa, polis önlemi, felsefi önerme vs.) unsurlar içeren heterojen bir bütün söz konusudur. Düzenek bu ögeler arasında örülen ağdır.
- Dispoitifin her zaman somut ve stratejik bir fonksiyonu vardır. Dahası hep bir iktidar ilişkisi kapsamında bulunur.
- Bu şekliyle, iktidar ilişkilerinin, bilme ilişkileri ile bir araya gelmesinden ortaya çıkmaktadır.

Agamben (2012: 20)'e göre Foucault'un kendine özgü sorun alanı "yaşayan bir varlık olarak birey ile tarihsel unsur, yani iktidar ilişkilerinin somutlaşmasından doğan kurumlar, özneleştirme süreçleri ve kurallar bütünü arasındaki ilişki" dir. Bu bağlamda düzeneklerin iktidar "oyunları" içerisinde büründüğü ve etkin olduğu somut biçimlere ayna tutmaktadır. Deleuze (1992: 159) da benzer şekilde düzenekleri her biri farklı çizgilerden oluşan yer değıştiren ve homojen olmayan bir topluluk olarak tanımlamıştır.

Foucault devlet, egemenlik, yasa ya da kurumları tümeller olarak değerlendirmekte ve mesafeli durmaktadır. Foucault'un izlediğı stratejide bu tümeller ortadan kaldırılmakta ve yerine dispoitifler konumlanmaktadır. Dispoitif yukarıda da belirtildiğı gibi tek bir polisiye önlem, iktidar teknolojisi ve soyutlama yoluyla elde edilmiş bir genellemeler değıldir. Bunun tam aksine dispoitif sayılan unsurlar arasında örülen ilişki ağlarıdır (Agamben, 2012: 15).

Keskin'e göre dispositifin işlevine bakıldığında esasen stratejik olduğu görülebilir. Güç ilişkilerini belirli bir yönde yönlendirmek, geliştirmek, dengelemek, kullanmak ve yahut engellemek işlevine sahiptirler. Dolayısı ile dispositif daima bir iktidar oyunu içerisinde konumlanır; eşanlı olarak belirtilen iktidardan doğmakla beraber, iktidarın kendisini koşullandıran bir bilginin sınırına da koşuttular. Bu bağlamda bilgi ve iktidar eksenlerinin bir araya geldiği söylemsel ve söylemsel olmayan bilgi yumakları olduğu söylenebilir. Bu pratikler vasıtasıyla birtakım deneyimler kurup, insanları da bahsedilen deneyimin öznelere şeklinde tanımlayarak, onlara kendileri ile ilgili hakikatler salık verirler dolayısıyla iktidarın bedensel şiddeti bir araç olarak kullanmadan bedeni kuşatmasını sağlayarak bireyi uysal ve iktidara itaatkar bir şekilde büründürürler (Keskin, 2016: 18). Bu şekilde bilgi ile iktidarı dispositiflerle birbirine bağlayarak belirli birtakım deneyimlerin tarihin belirli anlarında neden sorunsallaştırdıklarını açıklamanın yanı sıra bir doğruluk oyununu değiştirmenin imkânını göstermiştir. Böylece önermeleri neyin yönettiği ve bilimsel olarak doğrulanabilir ya da yanlışlanabilir önerme kümesi olarak birbirlerini nasıl yönettikleri söz konusu olmaktadır (Keskin, 1999: 23).

Bu çalışmada (ve ilgili tezde) dispositif kavramının geliştirilmesi önerilmektedir. Buna göre, yönetsel düzenek kavramı ekonomik, toplumsal ve politik krizler sonucu, yönetsellik süreçlerinin yeniden inşasına yol açan çeşitli iktidar tarzlarının analizi olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda yönetsel düzeneğin, birer prototip olarak hukuk, disiplin ve güvenlik tekniklerinde tanımlanabilen bir iktidar, kontrol ve toplumsal yaşamın düzenlenmesi mekanizması ve aracı olarak değerlendirilebilir. Burada kriz kavramsallaştırmasını Bob Jessop'tan ödünç almak ve analize dahil etmek işlevsel görünmektedir. Jessop'a göre krizler, hiçbir zaman otomatik olarak belirli bir tepki veya sonuç üreten tamamen nesnel fenomenler değildir. Bunun yerine, yapısal çelişkilerle ve kriz eğilimleriyle ilgili ikilemlerle başa çıkmak konusunda yerleşik kalıpların artık beklendiği gibi çalışmadığı durumlarda ve mevcut durumun daha kötü bir hal alması durumunda bir kriz ortaya çıkmaktadır. Krizler, söz konusu yapının veya sistemin birbiriyle ilişkili birkaç anında kriz eğilimleri ve gerilimler biriktiğinde, herhangi bir özel sorunla ilgili manevra alanını sınırladığında en şiddetli hale gelir. Güçler dengesindeki değişiklikler, farklı mücadele türlerinin arkasında ve karşısında harekete geçirilir (Jessop, 2002: 92).

3. FOUCAULT'UN ÇALIŞMALARININ YÜKSEKÖĞRETİM ARAŞTIRMALARI ALANINDA KULLANILABİLİRLİĞİ

Yükseköğretim araştırmalarının seyrinin ve Foucault'un yöntem ve kavramlarının incelenmesinin bir üst bölümde yapılmıştır. Foucault'un kendisinin yükseköğretime ilişkin değerlendirmeleri, Türkiye ve dünyadan Foucault'un yöntem ve kavramlarını kullanarak eser veren bazı araştırmacılar ve eserlerinin incelenmesi ile Foucault ve yükseköğretim araştırmalarının birlikte kullanılabilirliğine ilişkin örnek ve öneriler bu başlık altında sıralanmıştır.

3.1. Foucault ve Yükseköğretim

Fransız düşünür Michel Foucault, doğrudan eğitim ve üniversite üzerine çalışmalar vermemiş, ilgisini daha çok hapisane, akıl hastanesi, cinsellik gibi fenomenlere yöneltmiştir. Bununla beraber geniş perspektifte incelendiğinde sayılan başlıklar altında dahi bilginin üretimi ve uygulanması bağlamında çalışmalarda bulunmuştur. Fakat üniversite ve eğitim konusunu da tamamen yadsınamıştır. Çeşitli eserlerinde ve mülakatlarında yükseköğretim ve üniversite üzerine görüş bildirmiştir. Örneğin, *College de France*'da 1975-1976 döneminde verdiği derslerin toplandığı *Toplumun Savunması Gerekir* (2002: 191,192) eserinde bilmelerin disipline sokuluşu bağlamında üniversitenin ortaya çıkışını değerlendirmektedir. Buna göre, 18. yüzyılda bilmelerin disiplinleştirilmesi büyük bir değişiklik getirmiştir. Bu değişikliğin ihtiva ettiği şey aklın ilerlemesidir. Bunu da bilim içerisinde işleyen felsefi söylemin ve mathesis'in bilimlerdeki tasarımının dışına atılmasıyla idrak etmiştir. Aklın ilerleyişinin altında olup biten şeyi kavrayabilmek için "çok biçimli ve

ayrışık bilmelerin disipline sokuluşu” na bakmak gerektiğini söylemektedir. Bunun ilk adımının modern anlamda üniversitenin ortaya çıkması olarak kavrar. Foucault uzantıları ve belirsiz sınırlarıyla üniversitenin ortaya çıkışını 19. yüzyılın başına, bilmelerin disiplinleştirilmesi ile eşanlı olarak tarihler. 18 ve 19. yüzyıllardan itibaren Napolyon tarzı üniversitelerin kurulması ile birlikte *“farklı katları ve uzantıları, katmanlaşması ve yalancı ayaklarıyla”* bilmelerin tek biçimli bir aygıtı halinde ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu üniversitelerin seçme ve ayıklama işlevine vurgu yapmaktadır. Belli bilmeleri kendi içerisine dâhil eden onları tasnif eden, bazı bilmeleri ise tam anlamıyla dışlamasa bile diskalifiye eden fiili ve aynı zamanda hukuki bir tür tekel olarak nitelendirmektedir. Ek olarak üniversitelerin *“onaylı bir statüye sahip olan bilimsel bir topluluğun oluşmasıyla”* bilmelerin aynılaştırılmasında rolü olduğunu; bir uzlaşmanın düzenlenmesi ve son olarak, devlet aygıtlarının, dolaylı ya da dolaysız olma özelliğiyle, merkezileştirilmesini içerimlediğinden bahsetmektedir.

Foucault, 10 Mart 1975 tarihinde Jacques Chancel tarafından kendisi ile yapılan mülakatta, okul ve özelde üniversite üzerine bazı eleştirel değerlendirmelerde bulunmuştur (Foucault, 1975). Bu eleştirilerin ise diplomanın işlevi, öğretim elemanı ile dinleyici arasındaki iktidar ilişkisi ve bilginin zevk ile ilişkisi üzerine yoğunlaştığı görülmektedir.

Foucault’a göre dinleyici ile öğretim elemanı arasında bir iktidar ilişkisi vardır. Bu iktidar ilişkisinin nasıl işlediğini ise şu şekilde karakterize etmektedir: Öğretim elemanı, *“sizin bilmediğiniz ve mutlaka bilmeniz gereken şeyler var,”* diyen kişidir. Bu, öğretimin ilk aşamasıdır ve bu aşamaya Foucault *suç yükleme* adını vermektedir. İkinci aşamada ise *“bilmediğiniz şeyler var ve ben size bunu öğreteceğim”* şeklinde ifade ettiği *mecburiyet* aşamasıdır. Bu aşamanın sonunda ise öğrencinin öğretilenleri öğrenip öğrenmediğini anlamak üzere bu defa sınav devreye girmektedir. Bu da *kontrol* aşamasıdır. Foucault’a göre öğretimde güç ilişkisine dair buna benzer birçok güç ilişkisi bulunmaktadır. Bir parantez olarak Foucault, kendi konumunu ise bunlardan daha bağımsız olarak görmektedir. Ona göre College de France öğretim yapmama üzerine işlemektedir ve sınanan kişi öğretim üyesidir.

Öğrenme ve zevk ilişkisine dair ise Foucault, öğrenmemiz gereken bilginin derin bir şekilde zevk ile ilişkili olduğunu iddia etmektedir. Foucault’a göre bilgiye içkin bir zevk mevcuttur. Ancak bunun tam tersine, öğretimin işlevinin bilginin ne kadar sevimsiz, mutsuz, gri ve erotizmden uzak olduğunu göstermek üzerine kurgulandığına dikkat çeker. Bunun da güce ilişkin olduğunu bu güç gösterisinin bir var olma sebebi olduğunu savlar. Foucault şunu sorar: *“toplumumuzda insanlar bilmeye sevişmek gibi ilgi dışıydılar okulların kapısına dayanacak kaç insan olurdu?”* Cevabı da bu anlamda önemlidir. *“Eğer bilgiye erişimi belirli sayıda insanla sınırlamak isterseniz insanları bilgi edinmeye rekabet ya da yüksek maaş kazanma gibi ek toplumsal mükâfatlarla zorlarsanız bu şekilde bilgiyi ürkünücü bir şekilde sokarsınız.”*

Foucault’un diplomaya dair görüşleri ise daha çarpıcıdır. Ona göre diploma, *“sadece bilgiye ticari bir değer kazandırma işine”* yaramaktadır. Ayrıca bir diploma sahibi olmayanların kendilerinin bilme hakkı veya buna dair kabiliyetleri bulunmadığına inandırma işlevi görmektedir. Ona göre diploması olanlar diplomanın çoğunlukla bir işe yaramadığını bilmektedirler ve esasen diploma, diplomasız insanlar için anlam ifade etmektedir.

Foucault, belirtildiği üzere, yükseköğretim ve üniversite üzerine doğrudan bir araştırma içerisinde bulunmamıştır. Bununla beraber mevcut bölüm ve yukarıdaki ilgili bölümlerden yola çıkarak bazı temel çıkarımlar yapılabilmekte, buradan da kavram ve yöntemleri üzerinden yükseköğretimin nasıl incelenebileceğine ilişkin ipuçları edinilebilmektedir. Görülebileceği üzere Foucault, yöntem kısmındaki çıkarımlarımıza ek olarak, yükseköğretimi ve üniversiteyi bir iktidar alanı olarak tarif etmektedir. Üniversiteyi bir bütün olarak değil parçalı olarak ele almakta ve bilmelerin disiplinleştirildiği, tekelleştiği bir alan olarak değerlendirmektedir. Ayrıca diplomanın işlevsizliğini vurgulayarak, bilmekten duyulan hazzı dikkat çekmektedir.

Tüm bu literatürü tükettikten ve Foucault'un yükseköğretime dair kendi değerlendirmelerini de ifade ettikten sonra alanda yapılan çalışmalara yer vermek, bahsedilen ve önerilen çalışma alanının akademik yazındaki karşılığına kısaca bakmak gereklidir.

Foucault'un Yöntemi ile Yapılan Yükseköğretim Araştırmaları

Foucault, yöntemi ve kavramları kullanımı bakımından, yukarıdaki bölümlerde ifade edildiği üzere farklı bir yerde durmaktadır. Yükseköğretim araştırmaları da Türkiye'de de gittikçe artan bir şekilde ilgi görmektedir. Fakat interdisipliner perspektiften doğrudan yükseköğretim üzerine Foucault'un kavram seti ile yazılan eser sayısı özellikle Türkçe de çok fazla değildir. Bununla beraber iktidar ile bilgi, özne, direnişler ilişkileri kapsamında bazı çalışmalar yapılmıştır ve potansiyel olarak da alanda birçok çalışma yapılabilir durumdadır. Aşağıda Foucauldyan analiz yapan ya da Foucault'u merkeze alarak değerlendiren makalelerden tespit edilen birkaçı belirtilmiş ve değerlendirilmiştir.

Uluslararası yayınlar arasında çalışmamıza en yakın olanı Ostrowicka, H., Spychalska-Stasiak, J., & Stankiewicz, Ł. (2020)'nin *The Dispositif Of The University Reform. The Higher Education Policy Discourse in Poland* adlı kitabıdır. Bu kitap Polonya'da 2011-2014 yılları arasında, yükseköğretimdeki dönüşümleri, Foucault'un dispositif kavramı çerçevesinde ele almakta, reformun dispositif, dispositifin analitik stratejisi gibi orijinal kavramlar aracılığıyla yükseköğretim söylemini irdelemektedir. Bu bağlamda hukuksal, güvenlik ve disiplin dispositifleri bağlamında akademik yayımları, haberleri ve hükümet söylemlerini metin analizi ile incelemişler, öğrencilerin, akademisyenlerin, yasaların ve kurumların dönüşümleri ile bunların birbiri ile olan ilişkileri üzerinde durmuşlardır. Bu kapsamlı kitap, bu makalenin ve makalenin yazarının hazırladığı doktora tezinin de temel metinlerinden biri olmuştur. Bunun dışında Rajan, T (2019)'nin Derrida ve Foucault'nun çalışmaları üzerinden üniversiteye odaklanan *Derrida, Foucault and the University* makalesi, Ball S.J. (2012)'nin Foucault'u eğitim politikasının belirli örneklerine uyguladığı şekliyle kullanımı ile geçmiş ve günümüz eğitim politikasını analiz etmek ve anlamak için bir yaklaşım sağladığı *Foucault, Power and Education* kitabı, Editörlüğünü Gilles V. ve Lucey H. (2007) 'nin yaptığı *Power, Knowledge and the Academy* derleme kitabı diğer önemli kaynaklardandır.

Türkçe yazında ise Foucault ve Yükseköğretim üzerine yayımlanan birkaç makale özellikle dikkat çekmektedir.

Mertek, S. (2020) *Bilgi ve İktidar Kısılcığında Üniversiteler ve Sosyal Bilimler: Foucauldyan Bir Yaklaşım* makalesinde, Foucault'un bilgi ve iktidar yaklaşımlarıyla üniversiteler ve sosyal bilimlerin bir çözümlemesini yapmaya çalışmıştır. Makalesinde öncelikle Foucault'un Bilgi ve İktidar kavramlarını tanıtmış, bu kavramların üniversite ve sosyal bilimlerle ilişkisini kurmaya gayret etmiştir. Bazı isabetli tespit ve irdelemeler barındırmakla beraber kanımızca makale, yöntemsel olarak ve kavramların kullanımı bağlamında Foucauldyan bir analiz gibi görünmemektedir. Örneğin iktidarın tanımı Foucault'un kullandığı şekli ile makalede verilmekle birlikte eser içinde örneklerde kullanımı büyük İ ile tanımlanan iktidar tanımına uygun bütüncül bir iktidar analizi öngörmüştür.

Salgırlı, S. G. (2017) *Maskeli Filozof, Spesifik Entelektüel ve Politikanın Kırılğan Fay Hatları* adlı makalesinde, Foucault'un spesifik entelektüel kavramını ve onun günümüzde nereye oturacağı üzerine değerlendirmelerde bulunmaktadır. Yazara göre Yükseköğretim ve üniversite üzerine kurgulanacak bir politika, Foucault'un spesifik entelektüel kavramlaştırması üzerinden yapıldığında üniversiteyi kurumsal ve idealize edilen teklifinden kurtarıp pratiklerle çoğullaştırmak ile mümkün olabilir. Yazar Foucault'un tekilliklere yaptığı vurguyu spesifik entelektüel üzerinden değerlendirmiş üniversitenin bu bağlamda nasıl değerlendirilebileceğini de göstermiştir.

Doğan, A. (2017) *Eğitimin Biyopolitiği* makalesinde modern eğitim politikaları ve uygulamalarını Foucault'un biyo-iktidar ve yönetimsellik kavramsallaştırmaları çerçevesinde ele almış, bilgi-iktidar-disiplin mekanizmalarının okulda nasıl işlediğini ve bir doğruluk rejiminin eğitim yoluyla nasıl üretileceğini incelemiştir. Türkiye örneği üzerinden bakıldığında ise modern devletin ve iktidar araçlarının dinsel bir içerikle yapılandırıldığını, eğitimin de önemli bir ideolojik aygıt olarak konumlandığını ifade etmiştir.

Arslan (1999); *Bilim, Bilimsel Bilgi ve İktidar* makalesinde doğrudan Foucauldyan bir analiz yapmamakla birlikte Nietzsche'den başlayarak Foucault'a oradan da Latour'a değin bilimin, bilgi ve iktidar ile ilişkisini izlemiş ve betimlemiştir. Makalenin sonunda ise; Türkiye'de bilim ve akademik entelektüel, dünyadaki hiyerarşik bilimsel hakikat rejiminin ya da düzeninin neresindedir diye sormuştur. Buna cevabı ise; akademinin taşrasında bulunduğumuz ve bilimi, bilimsel bilgi ve iktidar ilişkileri çerçevesinde anlamayı başaramazsak bilimi icra etme ve bilimsel dünya hiyerarşisinde bir basamak daha yukarı çıkma şansımızın olmayacağı yönündedir.

Yükseköğretim Araştırmalarını Foucault ile Düşünmek

Yükseköğretim araştırmaları alanının günümüzde uluslararasılaşma, yükseköğretim yönetim modelleri, finansman modelleri, kalite güvencesi, özerklik, kitleselleşme ve yükseköğretime geçiş gibi politika alanları üzerinde incelemelerde bulunduğu yukarıda belirtilmişti. Sayılan bu alanlara yerel, ulusal ve uluslararası kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları ve akademinin içinden pek çok aktör dâhil olmaktadır. Bu aktörler, tartışılan konulara yönelik belirli söylemler geliştirmekte veya bu söylemlere tabii olmaktadır. Söylemlere uygun strateji ve taktikler geliştirilmekte, farklı bilgi-iktidar ilişkileri içerisinde belli iktidar odakları oluşmakta, bu iktidar odakları farklı özneleştirme türleri dayatmakta ve üniversitenin çeşitli aktörleri bu bağlamda özneleşmektedirler. Bununla beraber bu özneleşme süreçlerine dair karşı duruşlar da sıklıkla gözlemlenebilmektedir. Sayılan unsurlar kanımızca yükseköğretim araştırmaları alanında Foucault'un yöntem ve kavramlarının kullanılabilirliğinin birer göstergesidir. En temelde yükseköğretimi bir yönetsel düzenek olarak ele almak mümkündür. Bu çalışmaların daha önce sayıldığı gibi dünyada örnekleri de bulunmaktadır (örn: Ostrowicka vd. 2020). Türkiye'de de yükseköğretimin farklı yönlerini, aktörlerin bilgi-iktidar ilişkileri içerisindeki konumlarını, söylemler, kurumlar, idari kararlar ve direnişleri; hukuk, güvenlik ve disiplin gibi dispoitifler olarak ele almak ve yükseköğretim sisteminin dönüşümünü, "kriz" koşullarında oluşan belirli bir söylem düzeni olarak analiz etmek işlevsel görünmektedir. Bunu yaparken en başta Foucault'un tarihsel yöntemine odaklanmak gerekmektedir. Yükseköğretimin değişim ve dönüşümlerini düz bir çizgi içerisinde ilerleyen bir süreç olarak ele almak yerine, belli dönemlerdeki dönüşümlerinde, iktidar ilişkilerinin yükseköğretimin bileşenleri arasında nasıl işlediğinin ortaya çıkartılması için kullanılabilir. Sözelimi, Türkiye'de YÖK sonrası dönemde ortaya çıkan kırılmalar, öğrenci, akademisyen, idareci ve diğer aktörler ile ilişkilerin anlaşılması için tarihi kullanmak işlevsel görünmektedir. Örneğin, YÖK'ün kuruluşundan itibaren yükseköğretimdeki kırılmaları, YÖK'ün kuruluşu, 28 Şubat süreci, Ak Partinin iktidara gelmesi, Yeni YÖK söylemi, 2016 FETÖ darbe girişimi sonrası ve Pandemi süreci ve sonrasında oluşan yönetsel düzenek olarak ayırmak mümkündür. Her dönemin kendi içerisinde belli birtakım söylemsel dönüşümler getirdiği ve farklı özneleştirme pratikleri oluşturmaya çalıştığı da iddia edilebilir. Örneğin, 12 Eylül sonrası, darbeyi yapanlara göre göre "anarşi" ortamının sorumlusu olarak üniversitenin görülmesi ve milli kültürün bozulması söylemini takiben YÖK kurulmuştur. 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu da bu dönemde yürürlüğe girmiştir. Bu söylem ile oluşan yönetsel düzeneğin akademisyeni ve öğrencileri depolitize ederek özneleştirmeyi amaçladığı söylenebilir (Dölen, 2010; Tekeli, 2010; Timur, 2000). 28 Şubat 1997 MGK kararları sonrası bu kez iltica ve türban üzerinden bir söylem geliştirilmiştir (Gülmez, İ, 2014: 319-328). AK Parti iktidarlarında türban, üniversitelerde serbest bırakılmış, iktidarlarının erken dönemlerinde üniversiteleri özgürleştirme söylemi hâkim olmuştur. Bununla birlikte 2016 yılına giden süreçte FETÖ

darbe girişimi sonrası olağanüstü bir durum oluşmuş, milli birlik söylemi tekrar gündeme gelmiş, üniversitelerden tasfiyeler artarak yaşanmıştır. Üniversitelerde Rektörlük seçimi için olan görece seçim usulü de bu dönemde tamamen kaldırılmıştır (Okçabol, 2021: 424-426). Yekta Saraç'ın YÖK başkanı olması ile birlikte Yeni YÖK söylemi dolaşıma girmiştir. Yeni YÖK söylemi ile “*kalite eksenli büyüme, ihtisaslaşma, öncelikli alanlar, nitelikli bilgi ve nitelikli insan gücü, yetki devri ve politika üreten yeni YÖK*” söylem olarak belirlenmiş, üniversitelere daha az müdahale edileceğinin altı çizilmiştir (YÖK, 2020). Söylemin pratikte ne kadar uygulandığı ise tartışılması gereken konulardandır. Pandemi ile birlikte ise kapatılma pratikleri hayat bulmuş, fiili olarak üniversitelerde dersler verilmesi askıya alınmış, dijitalleşme ve uzaktan eğitim söylemi yaygınlaşmaya başlamıştır. Çevrim içi derslerin kayıt altına alınması gibi uygulamalar ile de “post-panoptik (Baştürk, 2016)” bir gözetleme ve denetleme pratiği ortaya çıktığı; üniversite yönetimleri, akademisyenler ve öğrencilerinde bu yeni düzene göre şekillenmeye/ özneleşmeye başladığı iddia edilebilir. Yeniden “normalleşme” ile birlikte sürecin nasıl ilerleyeceğini ise zaman gösterecektir. Sayılan söylemlerin oluştuğu dönemlerde ayrıca üniversitelerde neo-liberalleşme, gericileşme, piyasalaşma gibi tartışmalar da analize dâhil edilmelidir. Türkiye yükseköğretiminde, özetlenen söylemlere uygun şekilde, bilgi-iktidar ilişkileri kapsamında yasalar, idari kararlar ile kurumların da etkili olduğu, bu sayede normalleşme ve özneleşme pratikleri uygulandığı iddia edilebilir. Buna karşın Foucault'un bahsettiği bu yönetsel düzenek ve iktidar pratiklerine karşı duruşlar da gözlemlenebilir. Örneğin, çeşitli akademik toplantı ve yayınlarda akademisyenlerin bildiri, eleştirileri, dahası tepki istifaları; öğrencilerin talep ve eylemleri; gazetelerde çıkan çeşitli makaleler bunlardan bazılarıdır⁵. Alana ilişkin örnekleri çoğaltabilmek mümkündür. Yukarıda Türkiye özelinde sayılan örnekler göstermektedir ki, Foucault'un perspektifinden yapılan yükseköğretim araştırmalarına ilişkin değerlendirmeler, alana ilişkin hem geniş bir değerlendirme imkânı sağlayabilmekte hem de iktidar ilişkilerini, stratejileri ve eylem pratiklerini görünür kılmaktadır. Dolayısı ile en baştan beri iddia edildiği üzere interdisipliner bir çalışma alanı olarak, Foucault'un yöntem ve kavramları ile yükseköğretim araştırmaları birlikte kullanılabilir görünmektedir.

SONUÇ

Yükseköğretim neredeyse her dönem üzerine düşünülen, farklı yönleri ile tartışılan bir alan olagelmıştır. Bunun sebebi hem yükseköğretimin içerisinde bulunan akademisyenlerin kendi alanlarını değerlendirme isteği hem yaşadıkları sorunlara çözüm üretme çabası hem de üniversitenin geleceğini inşa etmek üzerine olduğu iddia edilebilir. Bu bağlamda modern üniversitenin kuruluşundan itibaren birçok düşünürün üniversite üzerine eser verdiği görülmektedir. Üniversitenin ne olduğu, nasıl olması gerektiği gibi meseleler bu düşünürlerin temel sorunları olagelmıştır. Bunun yanı sıra özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yükseköğretimde baş gösteren kitleselleşme ve genişleme eğilimi ile meydana gelen sorunlar ve yeniden yapılanma problemleri ile yükseköğretim araştırmaları alanı farklı bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle 1960'ların ABD üniversitelerinde patlak veren krizleri ile de yeni bir ivme kazanmıştır. 1980'ler ile birlikte neo-liberalleşme, mezunların istihdam sorunları ve günümüze gelen süreçte yükseköğretimde kalite ve değerlendirme çalışmaları ile alan şekillenmiştir.

Günümüzde yükseköğretim araştırmalarına yönelik olarak ilgi gün geçtikçe artmaktadır. Dünya'da ve Türkiye'de çeşitli perspektiflerden araştırmacılar giderek artan bir ilgiyle alana katkı sunmaktadırlar. Uzunca sayılabilecek bir yükseköğretim geçmişi olan Türkiye'de de alana ilişkin çalışmalar geçmişten günümüze yapılmaktadır. Fakat bir disiplin olarak yükseköğretim araştırmaları alanında yapılan çalışmaları çok geriye götürebilmek mümkün değildir. 2006 yılı sonrası yapılan çalışmalara ve raporlara

⁵ Örn. YÖK'ün kuruluş sürecinde 1402'ler olayı sonrası akademisyenlerin tepki istifaları (Özen, 2002: 407), 1987 Gençlik ve Demokrasi Mitingi, 1984 Aydınlar dilekçesi vd. (Okçabol, 2021: 146 -148).

bakıldığında alanın kurulmaya başlandığı söylenebilir. Bu çalışma ile yükseköğretim araştırmaları alanına bir katkı yapılması hedeflenmiştir. Belirtilen alan, 20. Yüzyılın özellikle son çeyreğinden itibaren eserleri ile tüm dünyayı etkileyen Fransız düşünür Michel Foucault'un yöntem ve kavramları ile zenginleştirilmeye çalışılmıştır.

Foucault, esasen akademik ilgisini hapisane, akıl hastanesi, cinsellik gibi konulara yöneltmiştir. Bu konularda çalışmalarını yürütürken, arkeoloji, soykütük ve etik gibi tarihsel yönteminin unsurlarından yararlanmış; bilgi-iktidar ilişkileri, söylem, yönetsellik, dispozitif ve –önerilen- yönetsel düzenek gibi kavramları da kendine özgü anlamlar katarak kullanmıştır. Foucault'un belki de en belirgin özelliği, olguların bütünsel bir analizini yapmak yerine, parçalı bir şekilde ve ilişkiler ağı olarak görmesidir. Dahası temel analizi bu ağların kendisi bile değildir; ilişkilerin niteliğine odaklanır. Foucault, doğrudan yükseköğretim ve üniversite üzerine eser vermemiştir. Bununla birlikte eğitim ve üniversite üzerine çeşitli çalışma ve röportajlarda yer vermiştir. Bu çalışmalarda ortaya çıkan durum tıpkı diğer çalışmalarında olduğu gibi yükseköğretimi bir bilgi-iktidar ilişkileri alanı olarak idrak ettiği'dir. Dolayısı ile Foucault'un yöntemi ve kavramları kullanım şekli, yükseköğretimi yalnızca kurumlardan oluşan bir piramit olarak görmek yerine ilişkiler ağı olarak değerlendirildiğinde işlevsel görünmektedir ve bu alanda yapılacak çalışmaların incelenmesine yardımcı olacak niteliktedir. Bu bağlamda farklı dönemlerde yükseköğretim üzerine oluşan söylemlerin incelenmesinde, bilgi iktidar ilişkilerinin oluşum düzeylerinin belirlenmesinde, yönetsel pratiklerin ve yönetsel düzeneklerin ortaya çıkartılmasında Foucault'un yöntem ve kavramları işlevsel durmaktadır.

Sonuç olarak Foucault'un yöntem ve kavramları yükseköğretim araştırmaları üzerine yapılacak çalışmalar için yeni bir alan açmaktadır. Özellikle yönetsel düzenek kavramı bağlamında yükseköğretimin dönüşümünde, oluşan kırılmalar çalışma içerisinde örneklendiği gibi incelenebilir, bu süreçte farklı aktörler arasında oluşan bilgi-iktidar ilişkileri yüzey alanına çıkartılabilir, söylem, kurum, idari kararlar ve karşı duruşlar/direnişler arasında oluşan ağın niteliği ortaya çıkartılabilir. Ayrıca üniversitenin bileşenleri olan öğrenciler, akademisyenler, idari personel ve yöneticiler ile yükseköğretimin politika oluşturulmasında görev alan YÖK, ÜAK vd. aktörlerin birbirleri ile olan ilişkileri ayrı ayrı incelenebilir. Bu çalışmalar, hukuk, güvenlik ve disiplin yönetsel düzenekleri gibi farklı başlıklar altında da ele alınabilir. Odak noktaları olarak yükseköğretimde kitleleşme, performans ölçütleri, Bologna sürecinin etkileri, siyasal iktidarların yükseköğretim üzerindeki etkileri gibi başlıklar altında da tartışılabilir. Bu çalışma yukarıda bahsedilen önerilere ilişkin sonraki yapılacak çalışmalar için bir temel oluşturma gayretiyle ele alınmıştır.

Etik Kurul Onayı: Çalışma, derleme türünde olduğundan dolayı etik kurul onayı alınmamıştır.

KAYNAKLAR

- Agamben, G. (2012). *Dispozitif Nedir?/Dost*, (Çev. E. Dedeoğlu), Monokl Yayınları.
- Akay, A. (2016). *Michel Foucault'da İktidar ve Direnme Odakları*, Doğu Batı Yayınları.
- Arslan, H. (1999). Bilim, Bilimsel Bilgi ve İktidar, *Doğu Batı*, 2(7), 63-87.
- Aydın, A., Selvitopu, A. & Kaya, M. (2018). Türkiye'de Yükseköğretim Yönetimi Alanında Üretilen Doktora Tezlerine İlişkin Bir İnceleme. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* (2), 305-313 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/higheredusci/issue/61496/918244>
- Balcı, A. (2009). *Cumhuriyet Türkiye'sinde Devlet Söylemine İlişkin Bir Dönemselleştirme*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Ball, S. J. (2012). *Foucault, power, and education*. Routledge.
- Baştürk, E. (2016). *Gözetimin soykütüğü: Foucault'dan Deleuze'e postmodern bir arkeoloji*. Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Barret, M. (2004). *Marx'tan Foucault'ya ideoloji*. (Çev. A. Fethi). Sarmal Yayınevi.

- Bourdieu, P. (2021). *Homo Academicus*, (Çev. N. Ökten, N. Kocasu, E. Gülbey), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Clark, R. B. (1973). Development of the sociology of Higher Education. *Sociology of Education Vol. 46:1*, s. 2-14.
- Daştan, U. (2018). *Michel Foucault: Bilgi Ve İktidar İlişkileri Ekseninde Modern Bilim Eleştirisi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Deleuze, G. (1992). *What is a dispositif*. Michel Foucault: Philosopher, 159-168.
- Deveci, C. (1999). Foucault'nun İktidar Kavramsallaştırmasında Siyasal Boyutun Ayrıştırılmazlığı, *Doğu Batı*, 3(9),25-44.
- Doğan, N. (2017). Eğitimin Biyopolitiği, *Felsefelogos*, 64, 157-182.
- Dölen, E. (2010). *Türkiye Üniversite Tarihi (Cilt 1-5)* (Vol. 7): İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dreyfus, Hubert L. & Rabinow, Paul (1983). *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Routledge.
- Dünya Bankası (2002). *Constructing knowledge societies: new challenges for tertiary education*. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/15224> (Erişim: 23.05.2021).
- Dünya Bankası (2007). *Turkey: Higher Education Policy Study*, Volume 1. Strategic Directions for Higher Education in Turkey. Washington, DC. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/7628> (Erişim: 23.05.2021).
- Foucault, M. (1975, 10.03.1975). *Jacques Chancel Reçoit Michel Foucault/Interviewer: J. Chancel*. Radioscopie (Philosophes): Jacques Chancel Reçoit Michel Foucault, [Merlin] IDOL Distribution (Radioscopies / France Inter / Ina).
- Foucault, M. (2000a). *Entelektüelin Siyasal İşlevi*. (Çev. I. Ergüden & O. Akınhay & F. Keskin) Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (2000b). *Özne Ve İktidar* (Çev. I. Ergüden & O. Akınhay) Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2001). *Kelimeler Ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Arkeolojisi*: (Çev. M. A. Kılıçbay): İmge Kitabevi Yayınları.
- Foucault, M. (2003). *Toplumunu Savunmak Gerekir: Collège De France'ta Verilen Dersler, (1975-1976)* (Çev. Ş. Aktaş): Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M. (2006). *Kliniğin Doğuşu* (Çev. İ. M. Uysal): Epos.
- Foucault, M. (2011). *Bilginin Arkeolojisi*: (Çev. V. Urhan) Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2013). *Hapishanenin Doğuşu: Gözetim Altında Tutmak Ve Cezalandırmak*: (Çev. M. A. Kılıçbay). İmge Kitabevi Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *Felsefe Sahnesi, Seçme Yazılar 5* (Çev. I. Ergüden) Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2015). İktidar ve Bilgi. *İktidarın Gözü*, (Çev. I. Ergüden) Ayrıntı Yayınları, İstanbul. 167-185.
- Foucault, M. (2015a). *Biyopolitikanın Doğuşu: College De France Dersleri (1978-1979)*: İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları.
- Foucault, M. (2015b). *Deliliğin Tarihi* (Çev. M. A. Kılıçbay.): İmge Kitapevi.
- Foucault, M. (2016). *Güvenlik, Toprak, Nüfus: Collège De France Dersleri (1977-1978)* (Çev. F. Taylan), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2018). *Cinselliğin Tarihi* (Çev. H. U. Tanrıöver) Ayrıntı Yayınları.
- Gillies, V. & Lucey, H (eds.) (2007). *Power, Knowledge and the Academy: The Institutional is Political*. Palgrave-Macmillan.

- Gözkan, H. B. (2005). Kant ve Üniversite İdeası, *Cogito: Sonsuzluğun sınırında: Kant özel Sayısı*. Yapı Kredi Yayınları.
- Gutting, G. (2006). *Introduction, Michel Foucault: A User's Manual*, The Cambridge Companion To Foucault, Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 1–28.
- Gutting, G. (2020). *İmkansız Düşünmek*, (çev M. Erkan), Fol yayınevi.
- Gülmez, İ. (2014). *28 Şubat 1997 Askeri Darbesi ve Türk eğitim sistemine etkileri*, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Hekman, S. (1999). *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik* (çev. H. Arslan, B. Balkız), Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Henriques, J., Hollway, W., Urwin, C., Venn, C. & Walkerine, V. (1984). *Chancing the Subject: Psychology, Social Regulation and Subjectivity*. Methuen.
- Hirsch, E. (1998). *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi*. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- İstanbul Politikalar Merkezi (2006). *Neden Yeni Bir Yükseköğretim Vizyonu*
<https://ipc.sabanciuniv.edu/Content/Images/CKeditorImages/20200330-22030445.pdf> (Erişim 23.05.2021)
- Jessop, B. (2002). *The Future of the Capitalist State*. Cambridge: Polity Press.
- Jessop, B. (2011). Constituting another Foucault effect: Foucault on states and statecraft. In U. Bröckling, S. Krasmann & T. Lemke (Eds.), *Governmentality: Current Issues and Future Challenges*. Routledge.
- Kendall, G. & Wickham, G. (2016). Foucault'un Yöntemlerini Kullanmak, Çev.Kara,U.Y & Sivrikaya T., Işık Yayınları.
- Kerr, C. (2020). *Üniversitenin Kullanımları*, (çev. E.Saraçoğlu), Küre Yayınları.
- Keskin, F. (1999). Söylem, Arkeoloji Ve İktidar. *Doğu Batı*, 9, 15-22.
- Keskin, F.(2016). *Sunuş: Özne Ve İktidar*, Michel Foucault, (Çev. I. Ergüden & O. Akınhay), Ayrıntı Yayınları.
- Kurtoğlu, M. (2019). *Yükseköğretim Araştırmalarının Akademik Bir Alan Olarak Gelişimi ve Eleştirel Yükseköğretim Araştırmaları*. In M. Kurtoğlu (Ed.), *Neoliberalizm, Bilgi ve Üniversiteler Eleştirel Yükseköğretim Araştırmalarına Giriş* (Vol. 1, Pp. 18-32). Notabene Yayınları.
- Lanford, M. (2019). John Henry Newman: The idea of a university. In J. Gossling & G. Fenwick (Eds.), *The literary encyclopedia: English writing and culture of the Victorian period, 1837-1901*. The Literary Dictionary Company.
- Lemke, T. (2015). *Foucault, Yönetimsellik ve Devlet*, (Çev. U. Özmakas). Pharmakon Yayınları.
- Malche, A. (1939). İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor, T.C. Maarif Vekilliği. Devlet Basımevi.
- Mertek, S. (2020). Bilgi ve İktidar Kısılacında Üniversiteler ve Sosyal Bilimler: Foucauldyan Bir Yaklaşım, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(1), 78-95.
- Munslow, A. (2021). *Tarihin Yapısökümü* (çev. A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları.
- Okçabol, R. (2020). *12 Eylül Darbesi'nin Ürünü YÖK'ün Kırkıncı Yılında YÖK, YÖK Başkanları ve Üniversiteleri*, Ütopya Yayınevi.
- Ostrowicka, H., Spychalska-Stasiak, J. & Stankiewicz, Ł. (2020). The dispositif of the university reform. *The Higher Education Policy Discourse in Poland*. Routledge.
- Özen, H. (2002). *Entelektüelin Dramı: 12 Eylül'ün cadı kazanı*, İmge yayınları.
- Özmakas, U. (2016). *Biyopolitika Kavramına Dair Bir Soruşturma*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Philp, M.(2021). Michel Foucault, içinde Çağdaş Temel Kuramlar (Ed. Q. Skinner,.; Çev. A. Demirhan), İletişim Yayınları.

- Rajan, T. (2019). Derrida, Foucault and the University, Mosaic: An Interdisciplinary Critical Journal, Vol. 40, No. 2, a proceedings issue: FOLLOWING DERRIDA: LEGACIES (June 2007), pp. 133-150.
- Revel, J. (2012). *Foucault Sözlüğü*: (Çev. V. Urhan) Say Yayınları.
- Said, E. (1999). Foucault 1926-1984 (Çev. Ö. Emir), *Doğu Batı* ,3 (9), 185-194.
- Salgırlı, S.G. (2007). Maskeli Filozof, Spesifik Entelektüel ve Politikanın Kırılğan Fay Hatları, *Felsefelogos*, 64, 65-82.
- Sarup, M. (1995). *Postyapısalcılık ve Postmodernizm*. (Çev. A.B. Güçlü). Ark Yayınevi.
- Searle, J.R. (1975). The Campus War.
- SETA. (2009). *Türkiye'de Yükseköğretim: Karşılaştırmalı Bir Analiz*. <https://www.setav.org/turkiyede-yuksekogretim-karsilastirmali-bir-analiz/>
- Teichler, U. (1996). Comparative Higher Education: Potentials And Limits. *Higher Education*, 32(4), 431-465.
- Tekeli, İ. (2010). *Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye'de Yükseköğretimin ve Yök'ün Tarihi*: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Terzioğlu, T. (2003). Sunuş, *Eğitimin Geleceği/Üniversitelerin Ve Eğitimin Değişen Paradigması*, (Ed.O. N Babüroğlu; Çev. Z. Dicleli). Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Tezcan, M. (1993) *Eğitim Sosyolojisinde Çağdaş Kuramlar ve Türkiye*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları Yayın No.170.
- Timur, T. (2000). *Toplumsal Değişme Ve Üniversiteler*: İmge Kitabevi.
- Tourraine, A. (1972). *Universite et Societe aux Etats- Unis*, Seuil.
- Trow, M. (1973). *Problems in the Transition from Elite to Mass Higher Education*. Carniage Comission on Higher Education, Berkeley, California.
- TÜSİAD-EUA. (2008). *Türkiye'de Yükseköğretim: Eğilimler, Sorunlar ve Fırsatlar*. Yayın No. TÜSİAD-T/2008-10/473
- Urhan, V. (2013). *Michel Foucault Ve Düşünce Sistemleri Tarihi: Arkeoloji, Soykütüğü, Etik*. Say Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, M. A., & Seggie, F. N. (2018). Yükseköğretim Çalışmalarının Akademik Bir Alan Olarak Gelişimi: Uluslararası ve Ulusal Düzeyde Alanyazın İncelemesi. *Yükseköğretim Dergisi*, 8(3), 357-367.
- YÖK (2018). *Yüksek Öğretim Politikalarında Yeni YÖK*. TC Yükseköğretim Kurulu.
- YÖK (2007). *Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi*: T.C. Yükseköğretim Kurulu.
- YÖK (2017). *Yüksek Öğretimde Uluslararasılaşma Strateji Belgesi* TC Yükseköğretim Kurulu.
- YÖK (2020). *39 Yılı Geride Bırakan Yök, Bilim Hayatına Yön Verecek Yeni Projelere İmza Atıyor* TC Yükseköğretim Kurulu.
- Zalta, E. N., Nodelman, U., Allen, C. & Anderson, R. L. (2005). *Stanford encyclopedia of philosophy*. Palo Alto CA: Stanford University.